

De hoogmis van de democratie

HANS ROELS

In deze pre-electorale tijden vliegen de verkiezingsslogans ons weer om de oren. Niet enkel politici en partijen worden de hemel in geprezen maar onze parlementaire democratie zelf wordt bewierookt. Op 13 juni a.s., tijdens de hoogmis van de democratie, zal ons opnieuw geopenbaard worden dat de burger het voor het zeggen heeft! In dit artikel wil ik enkele fundamentele bedenkingen maken bij dit vierjaarlijks ritueel en bij het democratisch gehalte van onze samenleving.

A Het volk controleert de macht?

Op de stembrief die je op 13 juni onder je neus krijgt, zal het overgrote deel van de machtigste functies in onze maatschappij zoals topambtenaren bij ministeries of overheidsdiensten, hoge posten bij het gerecht, de politie of de staatsveiligheid, hoofdaandeelhouders van multinationals, beheerders van bedrijven,.... niet voorkomen. Nochthans vormen dergelijke staatsinstellingen en bedrijven door hun enorme machtsconcentratie de grootste bedreiging voor een democratische samenleving. Toch luidt de gangbare opvatting dat deze machtige groepen kunnen functioneren in een democratie op voorwaarde dat de bevolking kan controleren of ze zich aan de democratisch gestemde wetten houden. De controle verloopt in twee stappen: de bevolking controleert de politiek d.m.v. verkiezingen en de politiek legt regels op aan de economie en staatsinstellingen (waarbij gecontroleerd wordt of die regels gevolgd worden).

1 Controle op de politiek door verkiezingen

a VERTEGENWOORDIGING

De meest naïeve verdediging van onze parlementaire democratie luidt dat de burgers hun volksvertegenwoordigers kiezen en dat deze politici vervolgens de wil van hun kiezers uitvoeren. Het mag duidelijk zijn waarom deze redenering zo naïef is: vertegenwoordiging is gewoon onmogelijk. Stel je voor dat je één persoon die je

heel goed kent zou moeten vertegenwoordigen, dit betekent dat je zijn politieke ideeën en gevoelens uitlegt aan anderen en dat je in naam van die ene persoon discussieert met anderen. Het zal geen gemakkelijke opgave worden. Stel je voor dat je tien mensen wil vertegenwoordigen. Waarschijnlijk heb je al verschillende weken nodig om die mensen hun ideeën grondig te leren kennen. De discussie zelf in naam van die tien kan ik me nog moeilijk voorstellen. Stellen dat één politicus enkele duizenden tot honderdduizenden kiezers vertegenwoordigt is zeer simplistisch (alhoewel deze redenering in al zijn varianten tijdens de verkiezingspropaganda geregeld opduikt). De onmogelijkheid van de politieke vertegenwoordiging staat ook impliciet in de Duitse grondwet (art.38): "De parlementsleden vertegenwoordigen het ganse volk, zij zijn niet gebonden aan opdrachten of aanwijzingen en alleen onderworpen aan hun geweten." Hier neemt men zijn toevlucht tot iets vaags als 'het geweten' om de vertegenwoordiging toch werkbaar te maken.¹

b. VERKIEZINGEN ALS CONTROLEMIDDEL

Een meer realistische verdediging van de parlementaire democratie en verkiezingen luidt dat de regering en het parlement veel macht hebben doordat zij het volk besturen en dat zij het best d.m.v. verkiezingen gecontroleerd worden.

Maar verkiezingen werken maar in zeer beperkte mate als controlemiddel. Vooreerst zijn er de beperkingen in tijd: de politici bepalen zelf het tijdstip van de verkiezingen, zij het binnen de wettelijke termijn van 4 of 6 jaar, en de controle d.m.v. verkiezingen gebeurt niet permanent. Dat de verkiezingsdatum een grote rol speelt wordt je misschien duidelijk als je je voorstelt dat er 2 jaar geleden midden in de Dutroux-affaire verkiezingen zouden geweest zijn of als je kijkt naar het verschil in regeerstijl tussen een gewoon jaar en een verkiezingsjaar. Doordat politici ook niet permanent verkiesbaar en dus afzetbaar zijn, kunnen zij enkele jaren aan de controle ontsnappen en moeten zij er enkel voor zorgen dat zij tegen de volgende verkiezingen weer 'populair' zijn.

De allerbelangrijkste voorwaarde om een controle te doen slagen is dat de controleurs (de kiezers dus) goed geïnformeerd zijn. Dit probleem van de vrije informatie kent verschillende facetten. Ten eerste kun je je afvragen of de mensen die de machthebbende partijen willen beoordelen op de hoogte zijn van alle beslissingen die die partijen genomen hebben. Daarnaast kun je je afvragen of het sowieso nog mogelijk is om zoveel beslissingen te kennen. Want het gaat hier over ontzettend veel beslissingen die genomen worden in allerlei organen als parlementen, ministeries, commissies, gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen, partijraden, enz... In de aanloop naar de verkiezingen informeren de partijen de kiezer niet aan de hand van hun partijprogramma's maar vooral aan de hand van hun verkiezingsprogramma's. Hierin worden slechts één of enkele onderwerpen belicht. De partijen hopen dat deze uitgekozen thema's aanslaan bij het publiek. De rest van het partijprogramma blijft hoofdzakelijk in het duister. Het is niet te

.....
¹ Soms stelt men ook dat de politici onze 'belangen' vertegenwoordigen, hierbij wordt politiek enorm gereduceerd tot enkel economische belangen. Als politiek enkel dat zou zijn, kunnen we de politici beter vervangen door één strenge en rechtvaardige manager.

verwonderen dat zoveel mensen een vertekend beeld hebben van de politieke partij waar ze voor stemmen. Als er iemand op AGALEV stemt omdat hij vindt dat er een radicale verandering in het verkeersbeleid moet komen, weet hij dan ook dat AGALEV voor de nationalisering van de banken is? Of als een franstalige Brusselaar voor het Vlaams Blok zou stemmen omdat die voor een "harde aanpak van de criminaliteit" is, weet die kiezer dan dat het Vlaams Blok voor een homogeen, ééntalig Vlaanderen is. Een Vlaanderen waar iedereen, ook de Brusselaars, Nederlands móet spreken.

De belangrijkste informatie in een democratie bestaat echter niet uit partijprogramma's en genomen beslissingen. Vooral een degelijke kennis van het beslissingsproces zelf en meerbepaald van de verschillende belangen en machten die daarin meespelen zijn doorslaggevend. Het is op dit cruciaal vlak dat onze democratie schromelijk te kort schiet. Eigenlijk hebben we er op dit moment het raden naar wie nu eigenlijk echt de macht heeft om beslissingen te forceren. Meestal duurt het enkele decenia voor we de waarheid te weten komen. In het geval van de devaluatie van de Belgische frank in 1982 (een serieuze looninlevering) werd ons een tipje van de sluier opgelicht door de journalist Hugo De Ridder: op het buitenverblijf van Fons Verplaetse in Poupehan kwamen de latere gouverneur van de Nationale Bank, eerste minister Martens en enkele toplui van christelijke vakbonden en banken samen om de devaluatie uit te dokteren en het spaarplan van 1984 voor te bereiden.²

Op het vlak van de binnenlandse politiek mag de informatie over het beslissingsproces dan al niet zoveel voorstellen, nog erger is het gesteld met de buitenlandse politiek (cfr het Bijlmerdrama en de speciale, geheimgehouden relaties tussen Nederland en Israël). De dag dat niet alleen in België maar in alle westerse democratieën, zoals de VS of Frankrijk, de mensen alle informatie krijgen over het buitenlands beleid spreken we van een wereldrevolutie want dat zou veronderstellen dat we in het verleden alles hadden mogen weten over de betrekkingen tussen ons land en het Zaïre van Mobutu. En de VS-burgers zouden alle informatie gehad hebben over de steun aan de volkerenmoord in Guatemala tijdens de jaren '80.

Doordat de meest essentiële informatie ontbreekt, doordat de politieke partijen met 'verkiezings'programma's werken en vooral gewoon stemmen willen winnen en door de aard van de massamedia, is er nu of in het verleden nooit een algemene politieke discussie geweest n.a.v. de verkiezingen. Het grootste deel van de kiezers kijkt passief toe terwijl de politici discussiëren. In het verleden speelde de politieke zuil waartoe je behoorde en de traditie een doorslaggevende rol. Nu is vooral de (gecreëerde) persoonlijkheid van de politicus van belang. Het uitspelen van 'boegbeelden', 'stemmentrekkers' en 'B.V.'s die het 'vertrouwen' van de kiezer moeten winnen is de belangrijkste strategie van alle partijen geworden. Het tegenstrijdige is dat enkele hoge partijbonzen uitgezonderd, de persoonlijkheid van een bepaalde politicus eigenlijk niet echt een rol speelt in de politiek.

² "Omtrent Wilfried Martens" Hugo De Ridder, uitg. Lannoo 1991, hfdst 11

2 Controle door de politiek op staatsinstellingen en bedrijven

Eénmaal de politici verkozen zijn door het volk, mogen zij wetten en controle-mechanismen opstellen opdat de economie en de staatsinstellingen het algemeen welzijn zouden dienen. Vooraleer ik die effectiviteit van die controle kritisch onder de loep neem, ga ik eerst even kort in op de vraag waaraan de staatsinstellingen en de bedrijven hun macht te danken hebben.

De staatsinstellingen danken hun macht vooral aan hun monopoliepositie en hiërarchische organisatie. Het gerecht heeft het monopolie op de rechtspraak, het leger en de politie hebben het monopolie op het gebruik van geweld om ons te beschermen tegen resp. de buitenlandse en binnenlandse vijanden,... Een instelling als enige de bevoegdheid geven om recht te spreken of de bevolking te beschermen betekent een beperkte groep mensen het alleenrecht geven op zeer strategische handelingen en informatie. De overheidsdiensten die belastingen controleren of financiële fraude bestrijden, kennen uit hoofde van hun functie niet enkel de wet maar ook de achterpoortjes om die wetten te omzeilen. Ze komen ook in contact met de mensen die frauderen. Zij beschikken ook over de wettelijke bevoegdheden om die informatie in handen te krijgen. Dit alles geeft hen t.o.v. gewone burgers een uitzonderlijke machtspositie. De macht van deze instellingen wordt nog vergroot doordat zij allemaal zonder uitzondering hiërarchisch opgebouwd zijn. Elke tewerkgestelde in deze instelling moet er altijd mee rekening houden dat hij één of meerdere bazen boven zich heeft. Deze weet niet alleen veel af van het doen en laten van zijn ondergeschikte maar heeft ook veel legale middelen om die macht aan te wenden. De mensen aan de top van deze hiërarchische piramide zitten in zeer machtige machtsposities omdat zij beschikken over veel belangrijke beslissingsbevoegdheden en informatie. De bazen hebben als enige een totaaloverzicht van de aanwezige informatie en kunnen de in- en uitstroom hiervan controleren.

Analyses van de macht van de economie in onze maatschappij zijn er al vaak geschreven, daarom wil ik er hier slechts kort op ingaan. Deze analyse is vooral dankzij de arbeidersstrijd gekend. Het toelaten van de kapitalistische privé-eigendom en het kapitalistische groei- of winstmechanisme heeft er voor gezorgd (en zorgt er nog altijd voor) dat de economische sector steeds verder groeit (ten koste van andere sectoren) en dat een steeds groter deel van de economie in handen komt van privé-eigenaars. Daardoor wordt de nationale economie op het vlak van investeringen en tewerkstelling zeer afhankelijk van de eigenaars van dit kapitaal. Net zoals bij de staatsinstellingen wordt de macht van de bedrijven en banken nog versterkt doordat zij intern zeer hiërarchisch opgebouwd zijn. De overgrote meerderheid van arbeiders en bedienden mag niet beslissen over cruciale zaken (zoals: wat doen we met de winst?).

Toch gaat de gangbare politiek ervan uit dat deze machtsconcentraties geen bedreiging zijn voor onze parlementaire democratie. Cru gesteld komt deze stelling erop neer dat een economische oligarchie en een staatsoligarchie een politieke democratie kunnen vormen zolang iedereen zich aan de democratische wetten

houdt. De wet is echter maar de vorm waarin die controle plaatsvindt, de machtsverhoudingen zijn veel belangrijker omdat die bepalen of de controle echt werkt.

In sommige gevallen laat de politiek de controle over aan de instellingen of bedrijven. Dit heeft natuurlijk als effect dat die bepaalde instelling een oninneembaar machtsbastion wordt. Interne controle leidt snel tot corporatisme waarbij vooral de belangen van (de hoogste hiërarchie van) de machtsgroep verdedigd worden. Toen het leger zelf (= de top van het leger) moest oordelen over de gebeurtenissen in Rwanda, zette het alle tofificieren van de generale staf uit de wind. Daarvoor had de Rwanda-commissie hen wel beschuldigd van ernstige tekortkomingen en waren de (lagere) officieren op het terrein al gesanctioneerd.³ Als een externe controle effectief gebeurd, stelt zich het probleem dat de controleurs zelf – de politieke partijen – enorm machtig zijn. Gerechtvaardigd door hun democratische legitimiteit – wat zoals hiervoor beschreven weinig voorstelt – hebben zij enorm veel beslissingsbevoegdheden en controlemogelijkheden. Politieke partijen die aan de macht zijn, kunnen die macht legaal aanwenden in allerlei parlementen, ministeries, gewestelijke investeringsmaatschappijen, intercommunales, parlementaire onderzoekscommissies,... of wat minder legaal in het gerecht of het Hoger Comité van Toezicht. Zo maakte het Vlaamse Parlement in oktober '98 een onderzoek naar mogelijke fraude bij het toekennen van scheepskredieten onmogelijk doordat de meerderheid tegen een onderzoekscommissie stemde.⁴ Iets minder legaal ging het eraan toe toen eind 1991 justitieminister Wathelet (PSC) het gerecht het bevel gaf om de inbeslaggenomen atomaschriftjes van politicus L.Delcroix (CVP) terug te geven. Deze notitieboekjes waren nochtans op volkomen wettelijke wijze tijdens een huiszoeking in beslag genomen en bevatten verschillende aanwijzingen van fraude.⁵ De politieke partijen hebben in de praktijk de scheiding van de drie machten, één van de pijlers van de parlementaire democratie, en de scheiding tussen lokale en nationale macht al meer dan 100 jaar opgeheven. Net als bij het bedrijfsleven en de overheidsinstellingen wordt de macht van de politieke partijen versterkt door hun autoritaire structuur. Een beetje dissidentie kan een partij wel verdragen, vooral als ze in de oppositie zit, maar op cruciale momenten, als er bv gestemd moet worden in het parlement of als er een schandaal uitbreekt binnen de partij, is het de partijtop die het commando voert en de partijlijn vastlegt. Zo volgden de SP-parlementsleden toen er over het GATT-verdrag en enkele jaren later over het asielbeleid van Van De Lanotte gestemd moest worden, braafjes de partijtop.

I.p.v. belangrijke machtsgroepen te controleren in naam van de bevolking hebben de politieke partijen die aan de macht zijn, meer belang om samen te werken met die groepen. Ze moeten enkel zorgen dat zij alles aan de bevolking kunnen uitleggen en maken dat zij over een paar jaar weer verkozen worden. Het contact dat politici hebben met toplui uit de bedrijfswereld en de staatsinstellingen is veel

³ Het gaat hier over het Rwanda-rapport van legerstafchef Willy Herteleer, zie De Morgen 8/1/'99

⁴ De Morgen 29/10/98

⁵ "De Doofpotten" Georges Timmerman, uitg. Hadewijch 1997, hfdst 8; deze atomaschriftjes bevatten een schat aan 'discrete' activiteiten van Delcroix en hadden hun nut kunnen bewijzen in bv het onderzoek naar de fraude binnen het vroegere HCT (naar buiten gebracht door Willy Vermeulen)

frequenter en intenser dan het contact met de bevolking. Bovendien zijn het niet enkel deze machtige groepen die de politici nodig hebben maar ook omgekeerd. Politici kunnen hun beleid niet uitvoeren zonder de belastingsdiensten, de politie of het gerecht. Politici kunnen de economie niet doen groeien zonder de medewerking van de bedrijven en vooral de eigenaars daarvan. Objectief gezien hebben politieke partijen veel meer belangen gemeen met deze groepen dan met de bevolking. De controle door de politiek kan slechts in beperkte mate werken, het is nu eenmaal een zeer naïeve strategie om de ene machtige groep de andere te laten controleren.⁶ De bedrijven stellen grenzen aan de politieke macht: maatregelen die verhinderen dat de hele economie voldoende winst maakt om verder te investeren en de concurrentiestrijd aan te gaan, kunnen niet. Ernstige beslissingen om alle rijkdom rechtvaardiger te verdelen, komen dan ook niet voor. Op dit moment bezitten in België de 10% rijkste gezinnen de helft van alle rijkdom terwijl de armste 10% genoeg moet nemen met 1%.⁷ De parlementaire democratie verandert hier niets fundamenteels aan, integendeel: de laatste 20 jaar werd deze kloof steeds groter.

Omdat het machtsmisbruik (cfr. allerlei schandalen van de voorbije jaren) blijft voorkomen en de democratische controle blijft falen, neemt men gemakkelijk zijn toevlucht tot individuele psychologische factoren als democratische reddingsboei. Verondersteld wordt dat als de mentaliteit bij de bevolking en de politici (N.P.C.!) verandert, het machtsmisbruik tegengegaan kan worden. Door dit gemoraliseer blijft men blind voor het feit dat onze maatschappij zo georganiseerd is dat er overal machtige postjes ontstaan waar de mogelijkheid en dus ook de verleiding om die macht te misbruiken zeer groot is. Er zal altijd wel één of andere dappere onderdaan zijn die een fraudegeval van zijn oversten aanklaagt maar achter die enkeling zitten duizenden gewone mensen die zeer goed beseffen dat het aanklagen van machtsmisbruik door oversten of een andere machtige groep meestal slecht afloopt voor die ondergeschikten. Ook al bestaan er wetten of beroepscode's die het naar buiten brengen van fraude moeten toelaten, in de praktijk is het door de machtsongelijkheid veel gemakkelijker voor een hoger geplaatste om zijn ondergeschikte te pesten of te straffen dan omgekeerd. Tegen vijf rijkswacht-officieren die in het eindrapport van de Dutroux-commissie als medeverantwoordelijken voor het mislukken van het onderzoek werden vernoemd werd een interne tuchtprocedure gestart; zij werden vrijgesproken of kregen een lichte straf (een "waarschuwing zonder negatieve beoordeling") van de rijkswachttop. Tegelijkertijd werden mensen zoals De Baets van de BOB of Eddy Suys van de gerechtelijke politie die voor de Dutroux-commissie tegen hun oversten getuigd hadden, wél

⁶ Over het algemeen gaat men er van uit dat niet enkel vrije verkiezingen maar ook de scheiding van de drie machten machtsmisbruik tegengaan. Met die scheiding wordt veel meer bedoeld dan enkel het opsplitsen van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. Het gaat over een heel systeem van 'checks and balances' waarbij vermeden wordt dat één instelling te veel macht krijgt doordat het verschillende taken uitvoert (bv beschermen tegen zowel de buitenlandse als binnenlandse vijand) en dat één instelling tegelijkertijd beslissingen uitvoert en die controleert. Dit systeem vermijdt (in stabiele tijden) het voortdurende en zware machtsmisbruik zoals dat onder het absolutisme in de achttiende eeuw het geval was maar dat dit systeem van 'checks and balances' (de parlementaire democratie) beter werkt dan het absolutisme, waaruit het is voortgekomen, is slechts een flauwe troost, belangrijker is of het alle machtsmisbruik onmogelijk maakt.

⁷ De Morgen 3/10/98 pp65-67, gegevens afkomstig uit de studie "De verdeling van het Belgisch gezinsvermogen" van Koen Rademaekers en Jef Vuchelen (VUB)

gestraft door hen om één of andere reden te verplaatsen naar een andere functie.⁸ Verwachten dat de politici en de bevolking allemaal Dappere Democratische Helden worden die het machtsmisbruik zullen gaan bestrijden is meer iets voor de fabeltjeskrant dan voor de politieke realiteit. De hiërarchie verhindert dat er ongewenste informatie naar buiten lekt. Over 'whistle-blowers' (mensen die machtsmisbruik openbaar maken) in het bedrijfsleven hoor je nog veel minder; dit lijkt mij veeleer het gevolg van de overmacht van de directie in het bedrijf tegenover de arbeider of bediende dan van het minder voorkomen van machtsmisbruik in de economische sektor. Microsoft betaalde een voormalig werknemer 140 miljoen frank minnelijke schikking om een rechtszaak te vermijden. De werknemer was eerst ontslagen door Microsoft omdat hij zich vragen stelde bij het 'gegoochel' met de winstcijfers. Toen hij op basis van de zogenaamde "whistleblower act" een rechtszaak wou aanspannen tegen de softwaregigant werd de zaak in 'der minne' geregeld.⁹

Als ik tot nu toe gesteld heb dat de controle van de kiezers op de politiek en van de politiek op de economie en de staat slechts in beperkte mate werkt, moet er hier nog een belangrijke relativisering in tijd en plaats toegevoegd worden: de democratische controle werkt in beperkte mate op dit moment én in een land als België maar wat als we nu eens niet in België maar in Brazilië leefden en wat als er sprake zou zijn van zeer zware sociale onrust? Het mag al duidelijk zijn uit mijn vraagstelling: naast al de factoren die ik hierboven beschreven heb en die de mogelijkheid van een democratische controle beperken, zijn de plaats van het desbetreffende land in het economisch en het politiek wereldsysteem en de mate van sociale stabiliteit ook belangrijke factoren. In een land als Brazilië slagen sommige mensen er ondanks het bestaan van vrije verkiezingen nog niet eens in om te overleven. De macht van de politici op de economie (en dus van de kiezer op de economie) is daar in vergelijking met West-Europa nog veel kleiner door de positie van dat land binnen de internationale economie. De sociale stabiliteit bepaalt in beslissende mate in hoeverre de staatsinstellingen onder de democratische controle vallen. In december '98 maakte Fons Verplaetsen, de gouverneur van de Nationale Bank, bekend dat de cijfers over de wapenexport met opzet jaren lang kunstmatig verlaagd werden. Als verklaring voor deze leugenachtige cijfers gaf hij de internationale context van de koude oorlog¹⁰. Anders gezegd: als er zich in de toekomst een gelijkaardige politieke context voordoet, kan hetzelfde opnieuw gebeuren. En eigenlijk is er in België de laatste vijftig jaar geen echt zware sociale onrust meer geweest. In Italië was dat tijdens de jaren '70 wél het geval (een grote communistische partij, een sterke revolutionaire beweging los van deze partij) met als gevolg dat geheime diensten, leger- en politieofficiëren in de beruchte P2-loge zelf een vuile oorlog begonnen zoals meer dan tien jaar later na verschillende parlementaire onderzoekscommissies naar boven kwam.¹¹

⁸ De Morgen 4/6/98? 5/6/98? ,6/6/98 en 19/6/98

⁹ De Morgen 26/1/99 p25

¹⁰ De Morgen 21/1/99 p4

¹¹ Over de 'vuile oorlog' in Italië tijdens de jaren zeventig zie vooral 'Gladio' red. Jan Willems, uitg. EPO 1991; over het tekortschieten van de democratische controle op de staat in extreme situaties zie ook: 'Modernity and the Holocaust' van Z. Bauman, uitg. Polity Press 1989

Samenvattend zou ik willen stellen dat de democratische controle op de staatsinstellingen en bedrijven slechts in beperkte mate werkt vanwege het simpele feit dat deze groepen in de praktijk te veel macht hebben. De democratische controle (en dus ook het principe van gelijkheid voor de wet) slaagt er niet in om de machtsongelijkheid tussen de eenvoudige burger en deze organisaties op te heffen. De controle belandt altijd weer in een vicieuze cirkel: een oppervlakkige controle is gemakkelijk te omzeilen en een grondige controle creëert opnieuw een machtige groep controleurs, een nieuwe trap in de hiërarchie. En het probleem begint opnieuw want wie zal de controleurs controleren? De schijnoplossing is de ultieme controle (op de politiek) door de kiezer d.m.v. verkiezingen.

B Enkele ondemocratische ontwikkelingen waarover je niet veel hoort tijdens de verkiezingen

In het vervolg van dit artikel wil ik even dieper ingaan op een viertal ondemocratische ontwikkelingen die in onze maatschappij weinig in vraag gesteld worden. Deze vier ontwikkelingen, die ik hiervoor al zijdelings heb aangekaart, zijn: het verdoezelen van de ongelijke machtsverdeling door te focussen op de democratische controle van de macht, de gelijkschakeling van politiek en partijpolitiek, de steeds verder schrijdende politieke grootschaligheid en de machteloosheid van het individu in onze democratie waar "de burger het voor het zeggen heeft".

1 Controle als schaamlap voor de democratische uitvoering van alle macht

Naast de vraag of de democratische controle op deze machtsconcentraties werkt is er nog een belangrijkere en fundamenteelere vraag: is een democratische controle op de besluitvorming en de economie hetzelfde als een democratische uitoefening van de macht? Nee, want een echte democratische participatie veronderstelt de gelijke verdeling van alle macht zodat elk individu een rol kan spelen in het nemen van een beslissing. Het veronderstelt een directe democratie waar mensen samen de richting en de zin van de economie kunnen bepalen, samen kunnen oordelen over 'misdaden', samen 'de verdediging van het grondgebied' kunnen in handen nemen¹² en voor dit alles geen (verkozen) leiders nodig hebben. Dit soort democratie zou bovendien al veel vormen van controle overbodig maken.

Een directe democratie is echt pluralistisch: de meningen van elk individu spelen hier een rol bij het nemen van beslissingen en niet enkel de 'mening' van een vijftal partijen in een 'pluralistische' parlementaire democratie. Want net het feit dat elke mens uniek is, is de bestaansrede zelf van de democratie. De filosofe Hannah

¹² Over het vervangen van het leger door een systeem van sociale verdediging zie "Social Defence Social Change" of "Uprooting War" allebei van B.Martin (uitg. Freedom Press) of van Gene Sharp "Civilian-Based Defence: A Post-Military Weapons System", Princeton University Press, 1990

Arendt drukt het als volgt uit: "Ofschoon alle aspecten van de menselijke conditie op de één of andere wijze verband houden met de politiek, is deze pluraliteit – het feit dat op aarde geleefd wordt door mensen, niet door de Mens – de conditie van iedere vorm van politiek leven."¹³

Het is dan ook geen wonder dat in onze indirecte, 'passieve' democratie voor veel mensen de enige politieke activiteit het stemmen is. Na het vervullen van hun "democratische plicht" kunnen ze weer vier jaar lang het politieke toneel vanuit hun zetel aanschouwen en voorzien van commentaar. (Af en toe komt er tot vermaak van de bevolking een politicus klagen over de kloof tussen de burger en de politiek) Democratie is veel meer dan controle op het eindproduct (de beslissing), democratie is vooral een proces waarbij mensen samen discussiëren, samen verschillende oplossingen aftasten en zo elkaar leren kennen (wat dan weer een invloed heeft op de verdere werking). Net dit democratisch proces wordt de bevolking onthouden in onze indirecte democratie. De mensen mogen wel met elkaar discussiëren maar het is een machteloze discussie waardoor mensen er al snel een hekel aan krijgen. Je kan tegen je buurvrouw beginnen over de verkeerssituatie in je straat en de eerste keer zal zij wel meedoen maar doe dit een paar keer en één van de twee zal al snel het gevoel krijgen dat het allemaal gezaag is. Waarom? Omdat deze discussie toch niets verandert.

Democratie beperken tot controle door de bevolking op de macht, zoals veelal in onze maatschappij gebeurt, is geen noodzakelijkheid maar is slechts één zienswijze, één bepaalde politieke keuze. Net daarom zou onze indirecte democratie waar men altijd (verkozen) leiders nodig heeft om iets te veranderen, de inzet moeten zijn van een politieke discussie.

2 Politiek=partijpolitiek

De laatste jaren zien we dat er verschillende bewegingen ontstaan zijn die het na een tijd blijkbaar noodzakelijk vinden om een politieke partij op te richten. Paul Marchal van de witte beweging richtte zijn PNB op, Willy Vermeulen deed hetzelfde met de vzw STEM en ID21 ging een alliantie aan met de Volksunie. Ondertussen was er een ogenschijnlijke omgekeerde ontwikkeling gaande: Deprez van de PSC richtte een beweging op uit onvrede met deze partij maar enige tijd later allieerde deze beweging zich toch met de Franstalige liberale partij. Blijkbaar bestaat er een onvrede met de partijpolitiek terwijl langs de andere kant deze ontevreden enen altijd opnieuw bij de partijpolitiek belanden. Misschien is die dubbelzinnige situatie te verklaren door het feit dat de politieke partijen zich als het ware een monopolie op de politiek hebben toegemeten: politiek = partijpolitiek.

Een partij zie ik als een politieke organisatie die d.m.v. het staatsapparaat (parlement, gerecht, politie, ...) de macht wil uitoefenen over het ganse staats-territorium, samen met andere partijen in een parlementaire democratie of alleen

¹³ "De Mens" (vertaling van 'The Human Condition') H.Arendt, uitg. Het Spectrum, p17

in een linkse of rechtse diktatuur. Zij wil deel uitmaken van de officiële macht (de overheid) en organiseert zich met dat doel voor ogen, ook al zit zij in de oppositie. Een beweging heeft een veel lossere organisatie en is een groep mensen die samen opkomen voor een politiek doel¹⁴ Zonder overdrijven kun je stellen dat de twintigste eeuw op politiek vlak de eeuw van de partijen is, of het nu gaat om sociaal-democratieën, fascistische regimes of de communistische dictaturen van het proletariaat. Langzamerhand hebben zij daardoor het monopolie op de politiek verworven. Toen er in de week na het beruchte Spaghetti-arrest her en der betogingen, stakingen en andere directe acties plaatsvonden, waren er al onmiddellijk verscheidene politici die waarschuwden voor de 'anti-politiek' of de 'anti-democratische' macht van de straat. Een argumentatie die politieke partijen aan de macht hier dikwijls voor geven (bv n.a.v. de directe acties tegen het huidige asielbeleid) is dat de aangevochten beslissing democratisch genomen zijn (door verkozen partijen) of de mening van de meerderheid weerspiegelen.¹⁵

Toch zijn verschillende partijen net ontstaan uit bewegingen: de socialistische partij uit de socialistische beweging, AGALEV uit de nieuwe sociale bewegingen, de VU uit de Vlaamse bewegingen,... Politieke partijen proberen deze bewegingen dikwijls een functie te geven die de partijen goed uitkomen: bewegingen zijn zeer goed voor het aanbrengen van bepaalde problematieken maar het 'echte politieke werk' is voor de partijen. Maar tegelijkertijd zien we dat fundamentele positieve veranderingen door bewegingen teweeggebracht zijn: de opbouw van de sociale zekerheid dankzij de arbeidersbewegingen, de grotere aandacht voor de milieuproblemen dankzij de milieubeweging, de vermindering van de vrouwendiscriminatie, de grotere sexuele vrijheid,... Politieke partijen hebben in het verleden vooral aangetoond dat zij deze bewegingen onder controle willen houden, voor het geval deze bewegingen uit de rol stappen die de partijen hen gegeven hebben. Een voorbeeld hiervan was de regering van het volksfront (socialisten en communisten) in Frankrijk tijdens de jaren '30 die onmiddellijk na hun aantreden een einde maakten aan de (iets te revolutionaire) stakingen van de communistische en socialistische vakbonden. Een ander minder spectaculair en recenter voorbeeld is het 'gekonkel-foes' van de SP in de koepels van organisaties voor vluchtelingen om zich wat koest te houden voor de verkiezingen. Maar de laatste 20 jaar schikken meer en meer (nationale koepels) van bewegingen zich in deze voorgeschreven rol, zij houden zich aan het neutraliteitsprincipe: we brengen de problematiek en de voorstellen voor oplossingen aan en om het even welke partij kan hierop ingaan. Natuurlijk oogsten zij hierdoor meer aanzien (en macht binnen bepaalde grenzen) bij de partijen.

De gelijkschakeling van partijpolitiek met politiek is een spijtige ontwikkeling. Altijd opnieuw zullen mensen van binnen of buiten de partijen ontgoocheld raken

.....

¹⁴ Dit wil niet zeggen dat er geen politieke bewegingen zijn die ook de macht van het staatsapparaat willen gebruiken maar terwijl bij partijen het staatsapparaat het belangrijkste en meestal ook het enigste machtsinstrument is, is bij bewegingen het machtsbegrip ruimer dan enkel de macht van de overheid.

¹⁵ Over hoe 'democratisch' de beslissingen van de politici zijn heb ik het in het eerste deel van mijn artikel al gehad; dat de mening van de meerderheid automatisch democratisch is, is een zeer gevaarlijke stelling, dat zou bv betekenen dat de Turkse staat de Koerden mag onderdrukken (gesteld dat de meerderheid van de Turken daar echt voor te vinden is).

in de partijpolitiek. Deze is altijd 'schizofreen': sommigen verkondigen meningen of nemen beslissingen waar ze het zelf niet mee eens zijn maar die het partijstandpunt zijn; sommigen in de partij hebben meer macht dan de anderen door hun functie binnen de partij of door het feit dat ze meer stemmen behaald hebben; sommigen kunnen doordat partijen zulk een grote machtspositie hebben een serieuze carrière of hogere status bekomen, partijpolitiek is ook altijd indirecte politiek: pas als we aan de macht zijn kunnen we iets veranderen, tot dan maken we vooral plannen; partijen huldigen meestal een zeer institutionele visie op de macht: slechts met behulp van het staatsapparaat kunnen we iets veranderen; omdat partijen zo geïstitutionaliseerd en weinig flexibel zijn, vinden zij moeilijk aansluiting bij wat er leeft en vooral wat er verandert onder de bevolking.

Maar zolang het gangbare politieke discours aanhoudt dat niet bij de bewegingen maar bij de politieke partijen de echte macht om te veranderen ligt zullen deze 'ontevredenen' besluiten dat zij een partij nodig hebben. Dat dit niet altijd goed afloopt kun je zien aan de levensloop van Guy Spitaels die als één van de helden van de stakingen tegen de éénheidswet (1961) vol idealisme van de vakbeweging naar de socialistische partij stapte. Dit alles terwijl er nu meer dan ooit nood is aan autonome buitenparlementaire politieke bewegingen want alleen zij kunnen wél iets veranderen aan bv de milieuproblemen of de uitbuiting van de derde wereld.

3 Verkiezingen en grootschaligheid

Een democratische gemeenschap overlegt over de gemeenschappelijke belangen (de 'res publicae') door mensen met de gevolgen van elkaars handelingen te confronteren. Het is van belang dat alle mensen die hierbij betrokken zijn, samen beslissen want anders zou het mogelijk zijn dat een intern democratisch georganiseerde gemeenschap door haar leefwijze en beslissingen een andere groep mensen enkele honderden of duizenden kilometers verder uitbuit (bv door haar produktie- en consumptiewijze). In onze moderne maatschappij stijgt de politieke en economische onderlinge afhankelijkheid voortdurend, vnl. ten gevolge van de economische groeimanie, waardoor er steeds meer gemeenschappelijke belangen ontstaan. Wie enkel nog maar eens de hoeveel mensen in beschouwing neemt die hebben meegewerkt aan de producten die hij in huis heeft of consumeert, komt aan enkele duizenden of tienduizenden mensen.¹⁶ Mijn stelling is het dat er niet enkel ecologische maar ook democratische grenzen aan deze politieke en economische globalisering zijn. Op een bepaald moment zijn er zoveel mensen betrokken partij, wordt de interdependentie zo hoog en worden de gemeenschappelijke belangen zo talrijk, dat democratisch genomen beslissingen onmogelijk zijn.

Eén democratische gemeenschap met 250 miljoen inwoners en zulk een grootschalige, verweven economie, zoals de EU, is een onmogelijkheid zelfs al zou er

¹⁶ De milieubeweging heeft tal van voorbeelden gegeven waaruit blijkt dat onze grootschalige produktiewijze steeds meer transport vereist, zie bv "Hoeveel kilometer eet jij vandaag?" van de Alternatieve Konsumenten Bond (Amsterdam), steeds meer internationale handel betekent eigenlijk ook dat er steeds meer mensen betrokken zijn om één bepaald produkt te maken.

een Europees Parlement met verregaande bevoegdheden bestaan. Helemaal fantastisch wordt het als sommige mensen beginnen pleiten voor een 'democratische' wereldregering die de globalisering aan meer regels moet onderwerpen. Het ironische is dat het dikwijls de linkerzijde is die meer bevoegdheden vraagt voor zulke 'superstaten' als tegengewicht voor de steeds groter wordende economische machtsconcentratie.

4 En hoeveel heb jij te zeggen...

Wie bij zichzelf kijkt wat hij te zeggen heeft over wat er bv gebeurt op zijn werk of in zijn straat of buurt komt tot een magere conclusie. Dé anti-democratische ontwikkeling bij uitstek is de atomisering van onze maatschappij of het steeds machtelozer worden van het individu.¹⁷ Deze ontwikkeling is volgens mij onlosmakelijk verbonden met het verlies aan macht van (lokale) gemeenschappen. Met een gemeenschap bedoel ik een groep mensen die samen macht kunnen uitoefenen en waarin elk individu afzonderlijk ook macht heeft.¹⁸ De fameuze kloof tussen burger en politiek is niets anders dan een immense machtsongelijkheid tussen enerzijds het individu en anderzijds de politiek, de staatsinstellingen, allerlei internationale instellingen en de economische groepen. Deze machteloosheid t.o.v. deze machtsgroepen vertaalt zich in een voortdurend gekanker over de politiek en een profiteursmentaliteit t.o.v. de staat. In politiek opzicht leidt de atomisering van de maatschappij er toe dat de verleiding zeer groot is om in te stemmen met partijen of bewegingen die een (vals) gemeenschaps- en dus machtsgevoel verkondigen.

De filosofe Hannah Arendt verdedigt in haar boek "The origins of totalitarianism" de stelling dat de aanwezigheid van een geatomiseerde en geïndividualiseerde massa een specifieke voorwaarde is voor totalitaire regimes als het nazisme of het bolsjevisme. Maar het zijn niet enkel de politieke extremen die ons een 'imagined community' willen opdringen,¹⁹ alle regimes willen ons doen geloven dat wij in één gemeenschap leven waarin iedereen meetelt. Het hypocriete is dat tegelijkertijd de mensen aan de basis steeds minder macht hebben om autonoom te beslissen hoe ze willen leven. De problematiek van de 'achtergestelde' gebieden of de inheemse volkeren is hier een goede illustratie van: de laatste honderd jaar is in zowel nationalistische, democratische als communistische landen deze mensen het recht ontnomen om hun eigen regels en wetten te hebben. Met of zonder geweld, al naargelang de aard van de overheid, de ene keer in naam van de vooruitgang, de andere keer in naam van de nationale democratie, werden zij gedwongen zich aan te passen aan de economische en politieke werkelijkheid.

¹⁷ Uit een peiling van M. Hooghe en W. Smiths blijkt dat de gemiddelde Vlaming zich vrij machteloos voelt tegenover de politiek. Deze peiling werd uitgevoerd a.d.h.v. stellingen als 'politici bekommeren zich niet om mijn mening', 'mijn stem doet er niet toe', 'politieke partijen zijn enkel geïnteresseerd in stemmen, niet in de meningen van de kiezers', 'kiezers hebben geen invloed op het beleid', ...)

¹⁸ De macht binnen die gemeenschap is daarom niet noodzakelijk gelijk verdeeld.

¹⁹ Over het nationalisme als een ingebeelde gemeenschap, zie "Imagined Communities" van Benedict Anderson, Verso, 1983

Het steeds machtelozer worden van het individu is geen autonome psychologische ontwikkeling of een gevolg van de technologische vernieuwing, maar zij is nauw verbonden met de voortdurende machtsuitbreiding van de staat, internationale organisaties (EU, IMF,...) en economische groepen.

De situatie voor het machteloze individu wordt des te verwarrender door de boodschap die hem in onze parlementaire democratie verkondigd wordt: dat het in zijn eigen naam is dat macht over hem wordt uitgeoefend, dat nu meer dan ooit de bevolking de macht in handen heeft. De schizofrene situatie van het machteloze individu die voortdurend te horen krijgt dat hij macht heeft, vindt haar parallel in de splitsing van mensen in almachtige consumenten, die in hun 'vrije' tijd service en producten naar hun eigen smaak behoren te krijgen en machteloze producenten die zich op hun werk (in hun onvrije tijd?) ultraflexibel moeten aanpassen aan de vrije markt. De uitspraak van Ivan Illich, dat de industriële produktiewijze net die waarden vernietigt die het terzelfdertijd verheerlijkt²⁰, zou aangevuld kunnen worden met de vaststelling dat in de politieke propaganda net die waarden verkondigd worden die in de dagelijkse parlementair-democratische praktijk het minst van tel zijn (nml. dat uw mening er iets toe doet).

De verkiezingen vervullen deze rituele functie bij uitstek, alle affiches doen het uitschijnen dat uw stem belangrijk is. Maar na die paar keer dat ik al gaan stemmen ben moet ik zeggen dat ik nog altijd niets in de pap te brokken heb. De strijd voor een meer rechtvaardige, democratische en milieuvriendelijke wereld heeft dan ook niet veel van doen met het kleuren van bolletjes op 13 juni...

²⁰ "Schaduwarbeid" van I. Illich, Het Wereldvenster, 1985, p112

Hans Roels is actief bij het Collectief Zonder Stembiljet en het Anarchistisch Centrum (Gent). Dit Collectief wil n.a.v. de komende verkiezingen een (anti-)verkiezingscampagne organiseren. De ingredienten hiervan zijn: kritiek op onze parlementaire democratie en directe actie en radicaal zelfbestuur als alternatief.